

GOVORICE IN ČENČE V DELU ALBINA KJUDRA ZGODOVINSKI
MOZAIK PRIMORSKE. POMEMBEN KAMENČEK V MOZAIKU
PRIČEVANJ ALI ZGOLJ OBROBEN PODATEK?

Jurij HADALIN

Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, 1000 Ljubljana, Slovenija
e-mail: jurij.hadalin@inz.si

IZVLEČEK

Pomembno izhodišče za pričetek domoznanskih raziskav na kraškem območju je delo tomajskega župnika Albina Kjudra Zgodovinski mozaik Primorske, znano tudi pod imenom Kjudrova kronika. V obsežnem tipkopisu so zbrani njegovi spomini in pričevanja različnih informatorjev, ki so obogatena s prepisi podatkov iz cerkvenih in krajevnih kronik, raznih pisem in člankov iz časopisja. Pisanje je Kjuder zaključil leta 1960, izšlo pa je šele po njegovi smrti leta 1972 kot vezan ciklostiran tipkopis. V prispevku so analizirani deli tipkopisa, ki so nastali na podlagi govoric v lokalnem okolju.

Ključne besede: govorice, Albin Kjuder, Kras, Tomaj, kronika, zgodovina

DICERIE E CIANCE NEL LAVORO DI ALBIN KJUDER ZGODOVINSKI
MOZAIK PRIMORSKE. UNA TESSERA IMPORTANTE NEL MOSAICO DELLE
TESTIMONIANZE O UN SEMPLICE DATO MARGINALE?

SINTESI

Un importante punto di partenza per gli inizi delle ricerche di storia locale sul territorio carsico è il lavoro del vescovo Albin Kjuder dal titolo Zgodovinski mozaik Primorske, noto anche come Kjudrova kronika. In tale voluminoso dattiloscritto l'autore raccolse le sue memorie e le testimonianze di numerosi informatori, arricchite dalla ricopiatura di dati provenienti da cronache ecclesiali e locali, scritti vari e articoli di giornale. Kjuder terminò il suo lavoro nel 1960, ma esso fu pubblicato come dattiloscritto ciclostilato solamente nel 1972, dopo la sua morte. Nel contributo sono analizzate le parti del dattiloscritto, che ebbero origine sulla base di voci circolate nell'ambiente locale.

Parole chiave: dicerie, Albin Kjuder, Carso, Tomaj, cronaca, storia

Albin Kjuder (1893–1967) je leta 1924 postal župnik in dekan v Tomaju, ki je tedaj predstavljal središče cerkvenega življenja na Krasu. Rojen je bil v Dutovljah, kjer je zaključil osnovno šolo, nemško klasično gimnazijo pa je opravil v Trstu. V času šolanja je živel pri svojem stricu, Antonu Kjudru, župniku v Barkovljah. Po maturi je vstopil v goriško semenišče, ki se je med vojno umaknilo v Stično. Bogoslovje je dokončal v Ljubljani. 1916 je bil posvečen v duhovnika, novo mašo pa je pel istega leta v Barkovljah. Tam je bil kaplan pri svojem stricu, od leta 1918 do 1924 pa je bil slovenski kaplan pri Starem sv. Antonu v Trstu. Učil je verouk na osnovnih šolah, opravljal pa je tudi notarsko službo na škofijskem ordinariatu. Tik pred nastopom službe v Tomaju je bil bolnišnični kaplan v glavni tržaški bolnišnici. 1955 je bil imenovan za apostolskega delegata za jugoslovanski del tržaško-koprske škofije, ki je bil pod upravo ljubljanskega škofa. Imenovan je bil za prelata in prejel je vse škofovske pravice. Njegovo škofovsko geslo je bilo: Pax – vita et salus perpetua. 1961 je bil imenovan za apostolskega administratorja slovenskega dela tržaško-koprske škofije in slovenskega dela reške škofije. V nasprotju s splošnim prepričanjem, da bo imenovan za naslovnega škofa, je Sveta stolica 1964 združila solkansko in tržaško administraturo in predala to funkcijo monsignorju Janezu Jenku. Kjuder je za opravljeno delo prejel naziv apostolskega protonotarja ad interim. Umrli je v bolnišnici v Sežani leta 1967 (PSBL, 1982).

Zaradi mogočne župnijske cerkve in samostana šolskih sester vrh vasi se je Tomaja oprijelo tudi ime “Kraški Vatikan”. Del tedanje tomajske dekanije je predstavljala njegova rojstna vas Dutovlje nekaj kilometrov vstran, tako da je Kjuder naslednjih 43 let opravljal svoje duhovniško delo v domačem okolju. Leta po nastopu njegove službe so potekala v znamenju vse večje represije italijanskega državnega aparata nad slovenskim jezikom na Primorskem. Kjuder je bil eden izmed vodilnih primorskih duhovnikov, ki so se temu procesu upirali. V zgodovino se je zapisal tudi kot knjižničar, kmalu po nastopu službe v Tomaju je namreč v časopisu Zbor svečenicov svetega Pavla objavil članka O urejanju knjižnic in Razprava o cerkvenih arhivih. V Tomaju je uredil veliko knjižnico, ki je obsegala več kot 12.000 knjižnih enot in bogato zbirko periodike in arhivskih virov in se sedaj nahaja v Škofijski gimnaziji Vipava. Iz te knjižnice in arhiva je črpal tudi pri pisanju svojih del, ki pa so večinoma ostala neobjavljena, z izjemo nekaj člankov v časopisju. Poleg že omenjenega, 600 strani obsegajočega dela Zgodovinski mozaik Primorske, je v njegovi zapuščini ostala tudi obsežna Zgodovina Tomaja in okolice od 1600 do 1960 in deli Anekdote, zabavne in originalne domislice iz Tomaja ter Življenjepis 43 duhovnikov. Vsa dela so ohranjena kot tipkopisi. Večina del je nastala v času od konca druge svetovne vojne do leta 1960, v času, ko je poleg svojega osnovnega dela opravljal tudi funkcijo apostolskega delegata za jugoslovanski del tržaško-koprske škofije (Tavčar, 2005).

Zapisi v Zgodovinskem mozaiku Primorske so kronološko neurejeni, kar predstavlja svojevrstno posebnost med Kjudrovimi deli, ki so veliko bolj sistematična, nudijo pa dobro sliko socialnega, cerkvenega in političnega življenja na Krasu med letoma 1850 in 1950. Ravno ti kronološki in tematski preskoki, ki se včasih odvijajo na nekaj straneh, dajejo slutiti, da je delo nastajalo spontano, po avtorjevem trenutnem navdihu, in je marsikdaj ravno najdeno “zgodovinsko zrno”, kot ga poimenuje, prelihl na papir. V uvodu Kjuder omenja, da je delo nastajalo v prostem času, ki ga ni imel na pretek, zato je moral pisanje večkrat prekiniti, in večkrat naletimo na ponavljanje že prej omenjenih dejstev.

Zgodovinski mozaik Primorske je označil za “*skromno in zelo nepopolno delce*”, ki pa naj ostane njegovim naslednikom v pomoč in ostalim bralcem ohrani njegovo znanje (Kjuder, 1956–1960, 1–2).

Glede na to, da je večina gradiva, ki ga je zbral Kjuder, ostala neizdana, je zanimivo ime izdajatelja kronike, to je Skupščina Občine Sežana. Za več podatkov o sami izdaji tipkopisa sem zaprosil Aleksandra Peršolja, ki je zanjo leta 1972 poskrbel. Albin Kjuder je očitno želel poskrbeti za izdajo tega dela, saj obstaja nekaj nevezanih ciklostiranih izvodov, ki jih je že sam razdelil okoliškimi šolam. Sam sem tako pregledoval primerek iz OŠ Dutovlje, ki jim ga je izročil Kjuder. V istem času je bila sklenjena tudi pogodba med Kjudrom in občino Sežana, s katero se je občina zavezala razmnožiti delo v 200 izvodih. To delo pa očitno ni bilo nikoli izvršeno, saj je Aleksander Peršolja našel nekaj manj kot 30 nevezanih primerkov na podstrešju občinske zgradbe. Te je nato samoiniciativno dal vezati in s prodajo nekaj izvodov ta strošek pokrili, ostali primerki pa se nahajajo v različnih knjižnicah (Peršolja, A., 2009). Po besedah lokalne zgodovinarke Jasne Majde Peršolja je bilo delo sicer s podatki zelo bogato, a se ga je v tem času pojmovalo kot nekako neresno, neprimerno za zgodovinski vir (Peršolja, J., 2009). K temu je poleg relativno kratke časovne distance od samega izida verjetno najbolj pripomoglo dejstvo, da je njegov avtor bil visoko na cerkveni hierarhični lestvici in prominentna figura v domačem okolju. Kroniko je sicer uporabljalo veliko avtorjev, sam pa sem jo kot vir zasledil predvsem v primerih, ko se je iz nje izpisovalo podatke iz cerkvenih listin, predvsem o gradnji cerkva.

***

Zanimivejša je druga plat te kronike, saj v njej mrgoli različnih zgodb, anekdot in govorice. Kjuder je kot župnik bil nenehno v stiku z ljudmi, tako da je dobro poznal čenče, ki so krožile naokrog. Izpostavljeni so tako kraški veljaki, ki jim je posvečal posebne pasuse, kot tudi najnižji socialni sloji s sežanskimi reveži vred. V teh zgodbah se velikokrat zrcali človeška neumnost, avtor občasno tudi moralizira. Posega v njihovo zasebno življenje, saj izpostavlja nepošteno bogatenje, samomorilske primere in podobno. Vasi, ki so bile pod njegovim dušnim pastirstvom, so tako še posebej dobro obdelane, saj bralec z malo poznavanja hišnih in ledinskih imen lahko sledi pripovedim tako rekoč od hiše do hiše. Opisuje marsikakšen dogodek, ki bi brez tega šel v pozabo in je v času nastanka kronike lahko bil za imenovanega ali njegove potomce tudi žaljiv. Glede na razširjenost in poznavanje dela med prebivalstvom in seveda tudi zgodovinopisci pa preseneča, kako malokrat je kronika v tem pogledu omenjena. Ostaja vprašanje, kako bi te drobce osebnih opažanj okvalificirali. Govorica je precej negativno zaznamovan pojem, ki zajema široko polje težko preverljivih informacij. Določene informacije, ki jih lahko dojemamo kot govorice, sodijo tudi v sestavljanje socialne mreže ali rodbinskih dreves. S tem, ko avtor popiše različne družinske vezi, se že ustvari ugodno okolje, v katerem govorice zapolnijo praznino med golimi naštevanji dejstev. Na tak primer sem naletel že na prvih straneh dela, ko Kjuder pri kratkem opisu naselja Senožeče daljši odstavek posveti družini Garzarolli. “*Senožeče so povezane z imenom Garzarolli. Ti so bili komorniki pri knezih Porzia. Izhajajo iz Bergama v Italiji. Porzia so jih zelo cenili, ker so se v vojskah zelo izkazali,*

ter so некоč knezu celo življenje rešili. Iz hvaležnosti jih je poplemenitil in tako so dobili naziv *De Turnlack* [...] Sedanji župnik *Janez Vilhar* je sestavil njihovo rodbinsko drevo. V senožeški cerkvi imajo grobnice, na pokopališču pa kapelico. Polagoma so se razšli. Eden izmed njih je direktor dunajskega muzeja. Od tam je naprosil zavod za spomeniško varstvo v Ljubljani, da mu kapelico slika. Delo je izvršil dr. *Stele*. Garzarolliji v Senožečah so izumrli. Zadnja hči se je poročila v letih 1910–1915 v Trst. Ta ima v Senožečah še dve svoji hiši. Eden izmed Garzarollijevih potomcev je v Razdrtem, rojen je okoli 1905. Drugi, ki ima tri sinove, ima v Postojni gostilno. Teh sinov eden je bil tajnik na postojnskem okraju, tudi drugi so po službah. Izmed hčera je ena poročena na Vipavskem. Neki bivši senožeški sodnik po imenu *Picek* je tudi poročil eno Garzarolko. En Garzarolli je bil župnik v Senožečah, tudi v Tomaju je župnikoval neki *Elija Garzarolli* od leta 1640–1662. Grbi so v cerkvah (v Tomaju, v Britofu). Garzarolliji so imeli svojo hišo blizu Porzijeve graščine. Stoji še danes. Pri ljudeh so veljali za bogate. Župniki so imeli z njimi nemajhne križe, ker so jim vedno nagajali” (Kjuder, 1956–1960, 7–8).

Posebno težavo predstavlja razlaga pojma govoric, saj v slovenskem jeziku ni jasno vidna razlika med govoricico (rumor ali hearsay) in čenčo (gossip). Govorica je tako v Slovarju slovenskega knjižnega jezika formulirana kot to, “*kar se širi navadno s pripovedovanjem, kroži med ljudmi*”. Čenča naj bi po istem viru predstavljala neresnično vest, celo izmišljotino (SSKJ, 1980), pridajalo pa se ji je tudi pridevnik “*babja*”, saj naj bi čenčale oziroma opravljale le ženske, s tem pa se je čenčam kot pomembnemu delu družabnega življenja in izmenjave informacij zmanjševalo pomen. To razlikovanje pa je problematično zaradi tega, ker je govoricico navadno pripisan podton škodoželjnosti. Zaradi tega Aaron Ben-Ze'ev opozarja na potrebo po razlikovanju med čenčami in širjenjem neutemeljenih govoric. Kadar nekdo poroča o osebnih zadevah, ki jim je bil priča, prenaša čenče, toda prenesena informacija je navadno utemeljena. Glede na to, da čenče pogosto izvirajo iz osebnih informacij iz ozadja, je navadno težko preverljiva in zato daje vtis neutemeljenosti. Pomanjkanje utemeljitve pa ni sestavni del čenče, temveč posledica zaupnosti predane informacije. Neutemeljenost je bolj povezana s samimi govoricami, ki navadno odražajo škodoželjnost, ki je zaradi sorodnosti obeh pojmov navadno pripisana čenčam (Ben Ze'ev, 1994, 11–15). Čenča navadno zadeva zasebnost drugih in predstavlja enega najstarejših načinov širjenja težko preverljivih dejstev, ki se lahko v procesu kroženja spremenijo in postanejo napačna. Resnično dobra čenča ni le osamljen podatek, temveč je predstavljena kot anekdota. Zanimiva je lahko tudi ljudem, ki niso povezani z družbenim okoljem, iz katerega čenča izhaja. Navadno razkriva zanimive podatke, ki so povezani s spolnostjo, nasiljem ali denarnimi zadevami; se pravi grehi, vrlinami in slabostmi (Ben Ze'ev, 1994, 16). Velja pravilo, da čenča navadno obravnava nove podatke o ljudeh, ki so še vedno prisotni. Vseeno pa lahko na primeru Kjudrovih zapisov trdimo, da večinoma naletimo na zapise o že pokojnih, vendar to ne predstavlja splošnega pravila.

V delu je zapisanih kar nekaj anekdot, ki mnogokrat predstavljajo zakamuflirane čenče. Večina se jih dotika dveh sežanskih veljakov s preloma 19. in 20. stoletja, odvetnika dr. Jožefa Ostertaga in župana Rajmunda Mohorčiča. Oba sta velikokrat omenjena ob različnih dogodkih iz tistega časa, posebej pogosto pa se omenja ravno odvetnik Ostertag. Kjuder ob vsaki omembi tega imena opiše njegov izvor, ki je precej nenavaden. Njegov

oče je prišel v Sežano kot reven čevljar, ki so ga “*po izročilu*” kot dojenčka našli na velikonočno jutro odvrženega v grmu pri Mirnu pri Gorici. Zaradi tega je dobil priimek Ostertag, ki se je po Kjudrovem mnenju skladal z družinskim mišljenjem, saj naj bi bili vedno nemškega prepričanja. To pripiše tedanji modi med “*inteligenco*” in poudari, da niso bili nasprotni porajajoči se slovenski narodni zavesti. Ostertagovi se naj ne bi nikoli prav vključili v sežansko družbo, dr. Jožefa Ostertaga pa naj bi imeli za čudaka, ki ni imel nobenih družabnih stikov in se je izogibal “*celo*” žensk. Rajmund Mohorčič je izhajal iz Brkinov, kar so mu občasno, kot zapiše tudi Kjuder, metali v obraz. Znal je nemško in ljudje so mu baje ob prvem obisku cesarja Franca Jožefa 1882 zamerili, da ga je sprejel v nemščini (Kjuder, 1956–1960, 136–137; 400–402; 410). Te napake ni ponovil ob drugem cesarjevem obisku leta 1900, ki tudi ni minil popolnoma brez ljudskega natolcevanja, saj je nekaj ur po njegovem odhodu Sežano opustošilo neurje s točo (Kjuder, 1956–1960, 199). Oba nastopata v naslednji anekdoti: “*Župan Mohorčič je bil s poštarico Evfemijo sprt. Ostertag je držal z Mohorčičem. Takratna postava je določala, da je pri razpravi tožitelj moral biti do minute točno navzoč. Ostertag je tedaj skrivaj dal uro v zvoniku za 15 minut nazaj. Pred razpravo je tožiteljico čakal pred sodnijo in ji je hitel nekaj 'važnega' poročati. Tako jo je motil, da je ona kot tožiteljica prišla na sodnijo prekasno in je tako zapadla*” (Kjuder, 1956–1960, 137). Bila sta tarči različnih sežanskih postopačev. Glavnina anekdot opisuje podvige Janeza Kocjana, ki sta mu “*roko držala neki Cek in Janez Meze, doma iz Postojne*.” Kocjan naj bi tako nekega dne opazil, da na sodnijski stavbi visi bela zastava, ki oznanja, da v sežanskem zaporu ni nobenega kaznjenca. Ker ga je to motilo, se je usedel na stol pred sodiščem in vsakemu uradniku, ki je prišel mimo, s svetilko posvetil v obraz. Ko pa je prišel sodnik, ga je s taisto svetilko udaril po hrbtu in si prislužil enodnevni zapor. Mohorčič je nekoč Kocjanu prepovedal, da bi še kdaj stopil na njegovo dvorišče, zato sta ga njegova prijatelja na dvorišče pripeljala v vozičku. Kocjan naj bi med tem kričal: “*Brkin, čuj Brkin, na tvoj borjač nisem stopil, sem se pripeljal!*” Mohorčiča so izzivali tudi ob drugih priložnostih, ob cerkvenih procesijah naj bi tako vsi trije stopali za njim in s tem zabavali mimoidoče. Meze naj bi tako nekoč stopil za Mohorčičem v sežansko trafiko in počakal, da si je kupil “*viržinko za 24 krajcarjev*”. Sam je nato zelo glasno kupil viržinko za 36 krajcarjev, ker “*pravijo, da so boljše*.” Ko je župan Mezeta poslal v hudi zimi pobrat zmrzlega mrtveca v Drenje na koncu Sežane, ga je ta baje prenašal po vseh “*oštarijah*”, dokler mu niso povsod plačali litra vina. Dr. Jožefa Ostertaga naj bi spravil ob suknjo, ko ga je poslal proti Komnu kot kurirja. Toliko časa je baje tožil nad mrazom, da se ga je Ostertag naveličal in mu posodil svoj plašč. Meze se je z njim toliko časa valjal po tleh, dokler ga ni popolnoma ogulil, Ostertagu pa dejal, da je bila pot tako ledena, da je sproti padal. Odvetnik se je seveda zgrozil in plašč vrgel v Mezeta, “*vzemi ga in pojdi, da ti ne razbijem glave*.” Kjuder omeni, da je zgodb o treh sežanskih postopačih ohranjenih še več, nekatere so celo objavljene v tržaškem časopisu Literarne vaje, a jim je avtorica Sonja Štolfa nadela ime Veseljak Matevž in njegove dogodivščine, “*ker je kdo iz Mezetove žlahte še živ*” (Kjuder, 1956–1960, 138–140). Očitno pa je bilo takih, ki jim je bil Mohorčič iz takšnega ali drugačnega vzroka v želodcu, še več, saj Kjuder opiše tudi podvige sežanskega tatiča Jerneja Pirjevca – Foka in Jakoba Br-carja – Futa. Ta naj bi večkrat klevetal župana in je zaradi tega nekoč dobil nekajdnevno

zaporno kazen. V zaporu je zbiral uši in jih natlačil v prazno vžigalično škatlo, po preteku kazni pa jih spustil po Mohorčičevi gostilni. Mohorčič je baje dobro vedel, kdo mu je to zakuhal, a je iz previdnosti molčal (Kjuder, 1956–1960, 403–404).

Nekako v isti čas sodi tudi zapis o kontraadmiralu Karlu Schaefferju (1831–1904), ki je bil po rodu iz Sežane. V pokoju v Sežani naj bi živel čudaško, odtujeno življenje. V hišo ni hotel sprejeti niti duhovnika, celo oblast naj se ne bi vtikala vanj. O njem je krožila zgodba, da je bil skupaj z Maksimiljanom Habsburškim v Mehiki kot njegov tajnik. Po polomu v Mehiki se naj bi vrnil v Evropo s pomočjo svoje mehiške soproge, ki ga je pretihotapila v sodu. S seboj sta po navedbah pripeljala tudi majhnega zamorca, ki ga je podaril dvoru na Dunaju. Kot posebno čudaštvo Kjuder opiše Schaefferjevo željo, da bi ga pokopali kar pod hruško na vrtu. To se seveda ni zgodilo in je bil pokopan na sežanskem pokopališču z vsemi vojaškimi častmi (Kjuder, 1956–1960, 137, 358–359). Njegov dober prijatelj je bil inženir Josip Pegan iz Avberja, ki se je tudi umaknil v pokoj po karieri v vojaški mornarici. Zgradil si je še danes mogočno hišo in prirrejal lov za prijatelje. 1896 ga je po Kjudrovih navedbah zadela kap in je ohromel. Za pomoč so mu najeli Toneta Pegana iz Tomaja, ki je poleg tega “*nosil pošto in pridno pil*” (Kjuder, 1956–1960, 359). Najbogatejša prebivalca Sežane sta najverjetneje bila barona Scaramanga in Economo. Baron Economo je bil lastnik sežanskega Starega gradu, nekdanje rezidence grofov Petačev, baron Scaramanga, tržaški ladjar grškega porekla, pa je v Sežani odkupil večje razpadajoče posestvo. Na posestvu je uredil eksotičen park in postavil svojo poletno rezidenco Villo Mirassi, na drugi strani ceste pa zgradil hotel Alle tre corone. Pri gradnji Scaramangovih posesti so Sežanci dobro zaslužili, baron naj bi nameraval tudi zgraditi novo cerkev. Edini pogoj, ki ga je postavil, naj bi bili njegovi začetnici, izklesani nad vhodom. “*Pravijo, da so se nekateri z župnikom g. Komanom uprli, češ, da je Scaramanga druge vere in da je s tem ponudba padla v vodo*”. Zanimiv detajl pri vseh zapisih, ki se tičejo obeh baronov, pa so Kjudrove nenehne omembe njihovega po ljudskem glasu nekoliko sumljivega porekla. Prvič lahko njuni imeni zasledimo pri opisu morskih roparjev, ki naj bi se po Krasu potikali vse do leta 1860. “*Te zadnje grške roparje so razpodili blizu Pule. Pravijo, da je tudi sežanski rod Scaramanga iz te družbe, tako tudi Economo. Ti so postali baroni, ker so to čast kupili. Dati je bilo treba za baronat 80000 goldinarjev*” (Kjuder, 1956–1960, 148–149, 401–402, 407).

Kjudrove pozornosti niso bili deležni samo sežanski velmožje, saj v delu podrobno opiše različne krčmarje, zakotne pisarje in oba sežanska oderuha s preloma stoletij. Večina jih je v Sežano prišla skupaj z železnico, vendar pa so si hitro opomogli in večkrat omenjena trgovka in krčmarica Urša Jamnik – Drotarica naj bi v nekaj letih postala lastnica 99 različnih parcel. Podjeten trgovec je bil tudi Ivan Rožič, ki je bil prvak liberalne struje v Sežani in se je hvalil, da si dopisuje z ljubljanskim županom Hribarjem, “*za časa fašizma je pa tudi ata Rožič oblekel črno srajco*.” Sledi še opis družinske tragedije, saj je njegovo hčerko Justo skupaj z otrokom ubil njen mož, nek Arsetti iz Furlanije, nato pa še sam storil samomor. Poleg teh lahko zvemo tudi čenčo o trgovcu Andreju Goljevščku, ki je naredil nenavaden samomor “*po načinu harakiri*”. Po Sežani naj bi se šušljalo, da je bila vzrok za tragedijo ženska (Kjuder, 1956–1960, 410–411). Pozabil ni niti na sežansko ubožnico oziroma Petlerkomando, v kateri je leta 1929 zmrznila “*občinska reva Ančka*

Plešetova". V hudi zimi so jo našli na postelji oblečeno v poročno obleko in z vencem na glavi (Kjuder, 1956–1960, 402). Ob opisovanju raznih manjših tatvin, ki so navadno pripisane znanim sežanskim zajčarjem in kokošarjem, kot je bil že prej omenjeni Fut, naletimo na še eno čenčo. Ta pove, da je vodja zemljiške knjige kradel denar iz sodnijske blagajne. Ko so ga ujeli, je samo zaradi milosti svojega nadrejenega bil na tiho upokojen in primer nikoli ni prišel pred sodišče (Kjuder, 1956–1960, 407). Ob omembi imena nadučitelja Antona Kosovela, očeta pesnika Srečka Kosovela, ki ga je tudi Kjuder imel v čislih, pa samo omeni nekakšen škandal oziroma "*neljubo občinsko afero, medtem ko je on pri občini tajnikoval*" (Kjuder, 1956–1960, 417), ki je privedla, da je bil nadučitelj premeščen iz Sežane v zakatno Pliskovico.

Neizčrpna tema govorice so tudi politični škandali, vendar se v svojem delu Kjuder tako dotakne le enega politika, poslanca Antona Černeteta (1813–1891) iz Tomaja.¹ O njem ljudski glas ni imel povedati veliko dobrega. "*Černetova hiša je dala poslanca Černe Antona. Izvoljen je bil v državni zbor na Dunaju. Kakorkoli, ljudje so bili zelo zoper njega, da je zakrivil obdavčenje Krasa čez mero.*" Do tega naj bi prišlo zaradi pretiranega Černetovega hvalisanja z njegovo zemljo in vinom na Dunaju, tja naj bi tudi odnesel sliko tomajske trte, bila naj bi "*debela 13 unč in je dala 12 kvinčev vina.*"² Dunajski vladi naj bi opisoval tudi neko češnjo iz okolice, ki je imela čez meter premera. Račune za svoje delo na Dunaju je polagal pred zbrano množico na volilnem zborovanju v Sežani 1871. "*Černe je videl pred seboj samo sovražne obraze, opravičil se je, da mora za par minut ven, nazaj ga pa več ni bilo. Skočili so za njim in ga z vilami iskali po vsej stavbi. Nekdo jim je povedal, da je skočil skozi okno in tako ušel domov. Baje so ljudje bili tako razjarjeni, da bi ga bili ubili.*" Poslanec je imel veliko posestva, ki ga je tudi močno razširil z dokupovanjem zemlje. Černetova hiša je še danes ena največjih domačij na Krasu. Vir tega bogastva, s katerim je Černe razpolagal, pa je bil po pričevanju nekega Macarola sporen. Ko je poleti 1867 prišlo do vprašanja, kako naj si Avstrija in Ogrska razdelita stroške za vojsko, pošto in ostale zadeve v skupni domeni novonastale dvojne monarhije, je bil Černe izvoljen v posebno desetčlansko parlamentarno delegacijo. Ta je na pogajanjih z delegacijo ogrskega parlamenta odločala o tem (RGB, 1867–1868, 1867, XXXVIII, 204–205; 1868, II, 306/3–306/4). Po avstrijskem predlogu naj bi si stroške državi delili v enakem deležu, ogrska stran pa je bila pripravljena plačati le 30 odstotkov. Černe naj bi glasoval proti avstrijskemu predlogu, za to potezo pa naj bi se odločil zaradi ogrske podkupnine v znesku 60000 goldinarjev. "*Ko se je vrnil z Dunaja, se je baje hvalil nekemu Žiberni iz Tomaja in mu pokazal tudi tisto ogromno vsoto.*" (Kjuder, 1956–1960, 149–150).

Elemente, ki bi jih lahko prepoznali kot govorice, lahko najdemo tudi v opisu Kjudrovih mnogoštevilnih težav s fašistično oblastjo. Leta 1929 je Kjuder skupaj z Virgilom Ščekom prisostvoval procesiji v Štorjah, ki je sovpadla s slovesnim vklopom sežanskega

- 1 Prvič izvoljen v avstrijski parlament 1848, v parlamentu zagovarjal odpravo fevdalnih obveznosti brez plačila odškodnine. Od 1861 do 1876 deželni poslanec v Gorici in od 1861 do 1873 državni poslanec. Politično je sodil h konzervativcem, sredi sedemdesetih let je opustil politično delovanje (ES, 1988, 111).
- 2 Kvinč je na Vipavskem in Primorskem poznana prostorninska mera in drži 84,86 litra. Unčo oziroma uncio po latinsko je potrebno razumeti kot palec. Trta naj bi torej dajala več kot 10 hektolitrov vina, premer njenega debla pa naj bi znašal dobrih 34 cm (Vilfan, 1954, 57, 65).

električnega omrežja. Električno je vklopil general Emilio de Bono, eden izmed fašističnih kvadrumvirov. Procesijo v Štorjah je zaradi tega nasilno prekinil sam “*sežanski factotum fašistovski poglavar*” Emilio Grazioli z izgovorom, da so duhovniki s procesijo poskušali preprečiti odhod faranov na proslavo v Sežano. Nekaj dni kasneje je na račun procesije v tržaškem časopisu *Era Nuova* izšel članek, ki je napadal tri protiitalijanske duhovnike, poleg Kjudra in Ščeka tudi povirskega župnika Mihaela Barbiča. Šček, ki je bil nekoliko bolj burnega karakterja, je v imenu vseh treh v protestnem pismu zahteval preklic navedb. To je bilo poslano tržaškemu prefektu, Grazioliju, Mussoliniju, tržaškemu škofu Fogarju in drugim. Pismo je povzročilo razburjenje pri oblasteh, ki so “[O]nemele, posebno Grazioli in tržaški kvestor. Ta je vrgel brž vso krivdo na sežanskega komisarja javne varnosti. Tega je zgrabilo, nemudoma je odšel v Trst h kvestorju, tam je prišlo do burnega nastopa, pri katerem je komisarju zavrela kri in je kvestorja ustrelil kar pri pisalni mizi. Kvestor je bil v hipu mrtev. Agenti so komisarja pobili na tla in ga za noge vlekli po stopnicah, da je komisarjeva glava kar padala s stopnice na stopnico [...] Uradno pa so izjavili, da se je sežanskemu komisarju javne varnosti v uradu tržaškega kvestorja nenadoma zmešalo.” (Kjuder, 1956–1960, 93–99) Velikokrat Kjuder omenja tudi lokalne politike iz časa fašistične Italije. Posebej pogoste so omembe dutovskega župana oz. podestata Božidarja Kompareta. Pri opisu Komparetove domačije v bližnjih Krepljah se mu tako ne izogne. Po Kjudrovem spominu z ženo Amalijo “*ni zadel*”, saj nista imela potomcev in naj bi se sploh bolj slabo razumela. V času fašizma se je pričel močno politično izpostavljal in je spremenil priimek v Compare. Za svoje zasluge je bil odlikovan s častnim nazivom cavaliere, kar ga je po Kjudrovem mnenju “*še bolj zmešalo*”. Po preteku županske funkcije je postal politični tajnik občine in je s tem pridobil še večjo politično moč, ki naj bi mu stopila v glavo. Kjuder pravi, da ni bil nasilen kot nekateri drugi fašistični veljaki, vendar pa: “*Ne vem, če je res, Tone Tišlarjev mi je pravil, da se je nekoč v svoji zmedenosti izrazil, da mora tomajskemu župniku Kjudru glavo odrezati, samostanske [...] pa zapoditi*”. Na več mestih je omenil tudi njegovo nasilno smrt 10. septembra 1943, ko so ga po kapitulaciji Italije odpeljali partizani in ustreljenega vrgli v jamo v okolici Gabrovice. “*Ko je žena Amalija potem divjala in grozila in preveč govorila, so odpeljali še njo. Tudi ona se ni več vrnila. Pravijo, da sta storila konec nekje tam blizu Komna. Več ljudje nočejo govoriti*” (Kjuder, 1956–1960, 194, 285–286, 388).

Veliko zapisov govori o Kjudrovih predhodnikih na mestu tomajskega dekana in duhovnikih iz bližnje okolice. Večinoma se v teh zapisih dotika njihovih prispevkov h gradnji cerkva in razvoju cerkvenega življenja, vendar pa na nekaj mestih zaide v popisovanje podrobnosti in pripetljajev, ki bi jih lahko okvalificirali kot govorce. Poleg pričevanj, ki so tedaj predstavljala že nekoliko oddaljeno preteklost, je zapisal tudi čenčo o skopeljskem župniku Antonu Kranjcu (tam je deloval med letoma 1908 in 1927) in njegovi nemarni kuharici. Župnik je bil baje zelo inteligenten, vendar zanemarjen. Njegova gospodinja je bila neka Marija s Tolminskega, ki je svoje delo opravljala bolj slabo in držala župnika v šahu. “*V kuhinji je bilo grozno umazano in polno smeti; tam je imela tudi kokoši [...] Zadnja leta je imela na sebi vojaško bluzo avstrijsko in vojaško čepico na glavi*.” Kjuder jo je baje večkrat svaril, a svarila niso zalegla. Občinske oblasti so jo pregnale nazaj na Tolminsko, a se je vseeno ponoči vrnila v Skopo. Šele ko je dobila

ukaz, da mora zapustiti Skopo, je prišla v Tomaj h Kjudru po pomoč, vendar ji ni mogel oziroma hotel pomagati. Kuharica ni marala niti škofa in baje je ob škofovih obiskih glasno bentila. Ko je novoimenovani tržaški škof Alojz Fogar 1924 birmoval v Skopem, je ni bilo nikjer videti. Kjuder zapiše, da je sobo, kjer je postavila okrepčilo za škofa, celo nekoliko prezračila in pometla, postregla pa kar na nepogrnjeni mizi. Škof je baje dejal samo “*spassig*” in namignil Kjudru, naj odneseta mizo na dvorišče, ven iz “*dišeče sobe*”. Kuharice ves čas ni bilo na spregled in so jo opazili le med podpisovanjem matic, ko je kukala skozi okno (Kjuder, 1956–1960, 322–323).

Kjuder je zapisal tudi pripovedi o koprivskih župnikih, ki mu jih je opisoval vaški starešina. Posebej slikovito je opisan župnik Colja iz Sežane, ki je bil po pripovedi razvajan od otroštva in je v Koprivo prišel s Socerba, kjer je zbolel za tuberkulozo. Zraven pa sodi še pripis, da je rad pil (Kjuder, 1956–1960, 309). V zelo dobrih odnosih je bil Kjuder tudi z župnikom Antonom Požarjem, ki mu je zapustil obsežno knjižnico. Po njegovi smrti je opravljal tudi duhovniške obveznosti v Koprivi. Iz tega časa je zapisal tudi anekdoto z naslovom Babilonija na praznik sv. Jožefa 1935. Koprivski otroci so namreč pod župnikom Požarjem, ki je bil močno naglušen, postali nekoliko preveč razposajeni. Med mašo so bili tako glasni, da jo je moral Kjuder kar štirikrat prekiniti. Po maši je vse zadržal v cerkvi in

Sl. 1: Župnijska cerkev sv. Petra in Pavla v Tomaju (foto: Jurij Hadalin).
 Fig. 1: Peter and Paul Parish Church in Tomaj (photo: Jurij Hadalin).

poiskal grešnike. Za kazen so morali vsi po tristo krat napisati “*Bog mi grehe odpusti*”, če so se sami javili, pa po stopetdesetkrat. Vsi so morali ostati še pol ure v zakristiji in odnesti domov potrdilo očetu v podpis, da jim ta dan ne bodo dali kosila. Podpisano so vsi prinesli tudi nazaj, razen Vrabčevega hlapčka. Ta je imel dopisano, da je na ta dan imel hišni gospodar god in je zato kosilo dobil, bo pa zagotovo ostal brez njega naslednji dan (Kjuder, 1956–1960, 111). Posebno omembo so si zaslužili tudi koprivski mežnarji. Dolga leta so to službo opravljali Brundulovi, vendar pa je zadnji mežnar iz te hiše, Franc Brundula, to leta 1947 opustil. “*Takratni razburkani časi so ga cerkvi odtujili, zato je mežnarijo pustil. Zadnji koprivski kaplan g. Brezavšček se je med partizansko borbo večkrat pritoževal, da je mežnarjevo mišljenje vse prej kakor cerkveno. Danes je France Brundula še živ, postal je že bolj prijazen in resen, pa cerkvi je še odtujen. Uživa dobro pokojnino*” (Kjuder, 1956–1960, 379). Podoben zapis lahko zasledimo tudi ob omembi nekdanjega organista Lojzeta Šonca, ki je umrl leta 1956 in se je “*zadnje čase mešal*”. Kmalu za njim je umrl tudi njegov sin Vladko, star blizu 50 let, “*pa še čisto otrok*”. Nesreča v hiši s tem ni bila dokončna, saj je po organistovi smrti prišel v Koprivo njegov drugi sin Viktor in tudi psihično obolel. “*Je še mlad, pa živčno tako oslabel, da je sebi in vsem v okolici v breme*” (Kjuder, 1956–1960, 314). Pri popisu štanjelskih duhovnikov v času fašizma in po drugi svetovni vojni pa se glede na podrobnosti, ki jih drugod našteva, Kjuder izogne opisu manjšega škandala iz časa tik po vojni. Tedanji štanjelski župnik Ladislav Gorkič je namreč leta 1949 “*ušel čez mejo in se potem izgubil nekam v Avstralijo*” (Kjuder, 1956–1960, 330). Pri tem pa je zamolčal v okolici dobro znano dejstvo, da je ob njegovem pobegu zmanjkala še ena ovčica in da je Gorkič duhovniški poklic v tujini opustil. O pobegu sem velikokrat slišal pripovedovati v Štanjelu, zgodba pa je povezana tudi z mojo družinsko zgodovino.

Velik greh je predstavljalo bogokletje, ki je bilo vir govorice, zapisane v Kreppljah. Kjudru jo je povedal Anton Žvab – Tišlerjev. “*Prvikrat po laško je v Kreppljah zaklel Boga Anton Gomizel dne 1. januarja 1902. Ta človek je bil rojen v Kreppljah dne 7. junija 1854. Bival je na številki 22 [...] Ta primer bogokletstva se je zgodil pri seji vinogradskega društva v Kreppljah omenjenega dne.*” Navzoč je bil tudi dutovski kaplan, ki je sejo protestno zapustil, ob odhodu pa grešniku zažugal: “*Vi ste grozno onečastil Boga. Ko boste umiral, ga boste želeli, pa ga ne boste prejel.*” Ob smrti leta 1917 poslednjih zakramentov ni prejel. Kjuder 1959 trdi, da se je petdeset let pred tem veliko več preklinjalo in ponovno navaja isti primer bogokletja iz Krepelj, omenja pa tudi Aleksandra Tavčarja – Tomaževega iz Dutovelj, ki je pri Tišlerjevih v prisotnosti otrok kar triindvajsetkrat “*zaklel Bogca*” (Kjuder, 1956–1960, 283–284, 389). V zvezi s Kreppljami je zapisana še ena govorica oziroma ustno izročilo o cerkvi sv. Notburge. Zgrajena je bila leta 1740 na pobudo dutovskega župnika Pavla Frančiška Klapšeta, ki si jo je prvotno zamislil v Dobravljah, ki še danes nimajo lastne cerkve. Tam pa ni bila nikoli postavljena, ker naj bi bili “*Grmki (št. 3 in bržkone tudi na št. 1)*” proti zidavi cerkve in so baje ščuvali tudi druge vaščane proti njej. Ta dogodek je sicer že precej oddaljen od časa nastanka Kjudrovega zapisa, vendar je v ostal spominu, saj je tomajski dekan Matija Sila ob blagoslovu kapelice v Dobravljah 1910 v govoru dejal, da bi Dobravlje lahko imele tudi cerkev in “*da so bili krivi Grmki, da je ni*” (Kjuder, 1956–1960, 276). Taista družina je bila na zelo slabem glasu. Druga žena Janeza Grmeksa, ki je umrl leta 1862, naj bi pričela živeti grešno, k njej naj bi zahajal

nekdo iz spodnjega konca. Njene hčerke so jo zaradi tega pretepile, ona pa je dajala po-tuho in denar starejšemu sinu Janezu, ki je v vrnitev iz lemenata prepričal tudi mlajšega brata Lojzeta. Ves čas naj bi z vozom pijana razgrajala okrog, šla naj bi celo do Benetk, kjer sta *“nekoga iz objestnosti za kratek čas vrgla v morje”*, dokler ni prišlo do pretepa, v katerem je Lojze izgubil življenje. Zapis je svojevrsten moralni nauk, saj je *“Lojze šel v grob namesto k oltarju”*, Janez pa je *“dokončal, cesar ni dokončala uboga njegova mati.”* Pri hiši naj bi polomil vse svete podobe, zapravlil vse premoženje in na stara leta *“hodil po kolenih in včasih celo po vseh štirih”* (Kjuder, 1956–1960, 157).

Ena izmed tem, ki je značilna za govornice, je tudi denar, še posebej če je bil pridobljen na neobičajen način. Najbolj očitno govornico sem že omenil v delu članka, ki je posvečen poslancu Černetu. Poleg njega pa Kjuder opisuje tudi druge domačije, ki so po različnih poteh obogatele. Značilno je, da so si hitro opomogli različni trgovci in gostilničarji, v delu pa je popisana tudi primer ponarejevalca denarja. Med krčmarji je posebej omenjena Urša Drotarca, ki je bila zaradi nenavadnega zapisovanja dolgov klicana pred sodišče, tudi trgovec Rožič naj ne bi bil izjema (Kjuder, 1956–1960, 138, 410–411). Avtor občasno moralizira, saj naj bi se Pekovi iz Skopega hitro dvignili kot trgovci, prvi na Krasu naj bi imeli tudi čekovni račun, a so jim večino premoženja po drugi svetovni vojni zaplenili (Kjuder, 1956–1960, 320). Podobno so obogateli tudi Pekovi iz sosednjih Dutovelj, ki so imeli navado goljufati, ali kot zapiše Kjuder: *“O njem kot trgovcu ni bilo hvale. Bil je zelo brezvesten, da je rad kaj računom pripisoval. Moj pokojni oče nam je večkrat z gnjusom pripovedoval zelo umazane primere. On sam se je nekoč komaj rešil rubeža zaradi krivično pripisane ničle k računu 30 goldinarjev”* (Kjuder, 1956–1960, 272). Pred njimi so imeli v tisti hiši trgovino Kakolčevi, ki naj tudi ne bi imeli čiste vesti in so do denarja prišli s prevaro. Podobno zapiše tudi za trgovino v Dutovljah, ki jo je imel v najemu Italijan Micheli, od njega jo je po smrti prevzel nek Zlobec iz Kazelj, ki so mu rekli Žalost. Trgovina mu ni šla, zato jo je dal naprej v najem, sam pa je najemniku kradel blago in si s tem prislužil pet let zapora. Kjudru ni bilo ljubo, da so na Kras prihajali italijanski trgovci, poleg Michelija omenja še Puppisa iz Tomaja in Gasparija iz Štanjela, *“ki so razumeli položaj in ubogi trpini so jim pa denar znašali”* (Kjuder, 1956–1960, 166–167). Nekateri zapisi so bolj podobni legendam kot pa govoricam, tako naj bi Kakolčevi ukradli neznanemu tujcu zaklad, zakopan pri treh brestih, zaklad pa naj bi našla tudi Povhovka s sežanskega Gradišča. Denar naj bi pri kapelici na Fernetičih izgubil vojak, ki ga je prenašal, Povhovka pa naj bi najdbo zamolčala in s tem obsodila nesrečnega vojaka na smrt. *“Baje so jo za ta greh črvi živo jedli.”* Zraven pa doda čenčo, da je pod pragom te kapelice leta 1957 ali 1958 neka ženska našla 30000 lir (Kjuder, 1956–1960, 406). Posebej predrzen tat naj bi bil Ivan Tavčar – Bandljev iz Dutovelj, ki si je s tem prislužil kar dva zapisa. V tomajski cerkvi je ukradel monštranco iz tabernaklja in splezal na oltar Matere božje, da bi ukradel zlatnino. Tatvino so mu dokazali tako, da je moral ponovno splezati na oltar, da so dognali, če je dovolj visok, pri njem pa so našli tudi ukradene stvari. Tudi on je umrl brez poslednjih zakramentov, ko je bil na parah, pa naj ne bi hotela goreti niti sveča (Kjuder, 1956–1960, 151, 271).

Predvsem po vaseh, kjer je Kjuder deloval kot duhovnik, lahko sledimo njegovim zapisi, s katerimi nas vodi od hiše do hiše, čeprav so tudi ti razneseni po celotnem delu. Nekateri zapisi so precej nedolžni, a mogoče za omenjeno hišo nekoliko žaljivi. Na enem

koncu imamo tako zapis o verjetnem nastanku hišnega imena Kugni. Ta naj bi nastal, ko se je v omenjeno hišo priženila nevesta iz Križa, ki je bila zelo nesnažna. Da so umazani kot kuga, je baje pričelo veljati, ko so nekoč delavci v ječmenu, ki so ga dobili za kosilo, našli umazano cunjjo. Nekoliko manj prijeten je zapis, ki Marijani Lojzni pripisuje, da je v kalu najprej prala umazane plenice, nato pa na istem mestu zajemala vodo za kuho (Kjuder, 1956–1960, 191). Bolj konkretni so zapisi o Živcovih iz Skopega in njihovem propadu. Ker sinu doma niso pustili, da se poroči z nevesto po svojem izboru, se je hotel ustreliti. Poskus samomora ni bil uspešen, a je kmalu po svoji poroki v gozdu umrl in niso mogli ugotoviti, ali zaradi nesreče ali mu je samomor uspel. Kjuder pravi, da je “*sedanja gospodinja njegova žena.*” Drugemu sinu je oče izročil žago, ki jo je zaigral v eni sami noči (Kjuder, 1956–1960, 319). Včasih pripoved seže tudi v čas po drugi svetovni vojni, torej v čas nastajanja dela. Popisano je dogajanje pri Gadinovih v Krepljah, kjer se je hči Elvira želela poročiti s kmetikom na železnici, ki je bil iz Prekmurja in ločenec. Kljub očetovi prepovedi se je z njim vseeno civilno poročila, vendar ga je njen oče odgnal od hiše. Elvira je umrla nekaj let kasneje zaradi raka na dojki, tik pred smrtjo se je skesala in šele po pismenem obžalovanju prejela odvezo. Njen brat Dušan naj bi zaradi te hišne sramote pobegnul v Nemčijo, tako da sta ostala v hiši starša sama (Kjuder, 1956–1960, 284–285).

Reprezentativna zgodba, ki v sebi zajema vse pregrehe, zaradi katerih govornice lahko sploh nastanejo, je zajeta v opisu dogajanja pri Makočevih v Raši v času od leta 1940 naprej. Zgodbo je Kjuder slišal v Kazljah leta 1952. Zadnji gospodar na kmetiji je bil Polde, ki je bil po opisu podivjan, neporočen lump. Ljudski glas je trdil, da je zlorabljal tako sestro kot mater. Vsako nedeljo so imeli pri hiši “*ples in norenje, poleg plesa pa še druge ogabnosti.*” Ko se mu je oče nekoč uprl, naj bi ga v jezi postavil na razbeljen štedilnik. V tem času je bil zapleten tudi v hud pretep na plesu ob prazniku sv. Štefana v bližnjih Stomažih. Na veliko je tudi kradel in naštetih je nekaj prašičev, ki jih je odtujil, a mu nihče ni mogel do živega, ker so se ga ljudje preveč bali. Poldeta so ubili njegova mati, sestra in mlajši brat z udarcem s sekuro po glavi. Kazeljski mežnar je pravil, da je kri curljala vsepovsod. Zločin so zelo slabo prikriili in so bili zanj obsojeni, a le na leto dni zapora, ker so Poldetovo ravnanje upoštevali kot olajševalne okoliščine. Hišo so popolnoma zapustili in se razselili po Goriškem (Kjuder, 1956–1960, 199–200).

***

Vprašanje, ki se poraja ob kritičnem branju, je torej; kako ta del kronike pravzaprav oceniti in kakšno veljavo mu lahko pripišemo za poznavanje tedanjih razmer na Krasu. Lastnost govorice je kroženje, eden izmed manjkajočih odgovorov pa je, koliko ust jih je preneslo do avtorja kronike in kakšna je s tem njihova verodostojnost oziroma uporabnost za rekonstrukcijo zgodovinskega dogajanja. Veliko drobnih osebnih podatkov in čenč, ki so krožili po Krasu in jih je Kjuder zabeležil, navadno ni bilo posebej skrivnostnih in so bili večini prebivalstva še dobro znani. Kjuder jih je s tem zgolj rešil pozabe. Problem pa predstavlja ugotovitev, da ti zapiski niso imeli zgolj zasebnega značaja, saj si je Kjuder prizadeval za njihovo objavo. Ko sem prvič izvedel za obstoj tega dela, mi je bilo priporočeno kot zbirka “*kvant*”, čeprav v besedilu ne prevladuje tovrstna vsebina, ampak večino-

ma popolnoma verodostojni prepisi iz različnih virov in spomini, ki nimajo dvoumnega značaja. Kljub temu pa delež zapisanih čenč in govoric ni zanemarljiv, saj lahko po teh zapisih ne le veliko bolj živo rekonstruiramo sliko socialnega življenja na Krasu, temveč lahko tudi z malo poznavanja lokalne problematike ugotovimo, čigav ded ali praded je bil v delu omenjeni grešnik. Veliko pričevanj, ki to rekonstrukcijo omogočajo, je v delu zapisanih najverjetneje zaradi na začetku omenjene nesistematičnosti in dolžine nastajanja dela. Izbor v prispevku predstavljenih zgodb, ki sem jih odbral kot primere čenč ali govoric, je subjektiven in sem se pri njem mnogokrat ravnal po zamišljenem občutku, kako bi na zapis reagiral v njem imenovani. Brez dvoma pa večina odbranih zapisov ustreza uvodoma navedeni definiciji, da čenča razkriva podatke, ki so zasebne narave in navadno povezani s spolnostjo in moralo, nasiljem, denarnimi zadevami in podobno tematiko. Pridružil sem jim še nekaj zapisov, ki bi jih lažje okvalificiral kot govorico, ker je v njih zaslutiti nekoliko škodoželjnosti, taki zapisi so povezani s političnimi zadevami, sumljivim družinskim izvorom in v primeru tega dela tudi v ne tako nedolžnih zapisih o tem, kakšen odnos je posameznik gojil do cerkvenih zadev.

HEARSAY AND GOSSIP IN ALBIN KJUDER'S "*ZGODOVINSKI MOZAIK PRIMORSKE*": AN IMPORTANT TILE IN THE MOSAIC OF TESTIMONIES OR MERELY A MARGINAL PIECE OF INFORMATION?

Jurij HADALIN

The Institute of Contemporary History, Kongresni trg 1, 1000 Ljubljana, Slovenia

e-mail: jurij.hadalin@inz.si

SUMMARY

The following contribution is an analysis of records made by Tomaj priest Albin Kjuder in his work "Zgodovinski mozaik Primorske". This comprehensive typescript, written in 1960, represents a collection of Kjuder's memories and testimonies of various informers, enriched by transcriptions of data from church and municipal chronicles, various letters and newspapers. The latter represents the majority of this work, for they were oftentimes used as a source in historiography. Another even more interesting aspect of this work are the various rumours and gossip that the typescript is swarmed with. The question arising from a critical reading of the work is, therefore, how to assess this part of the typescript and its validity in order to comprehend the then current situation in the Karst. What is characteristic of rumours is that they circulate, while one of the unanswered questions is also how many mouth has repeated them before their reaching the author of this work, consequently also calling into question their credibility or usefulness for the reconstruction of historical events. The majority of inconsequential personal information and the rumours circulating in the Karst, recorded by Kjuder were usually not of a very secretive nature. These were

things known to most of the inhabitants of that area and publishing them did not disseminate new knowledge but merely rescued commonly known information from oblivion. The problem arises from the ascertainment that these records did not only have a personal character, for Kjuder sought to publish them. Despite this, what is prevalent throughout the text is not the aforementioned content, but rather the entirely credible transcripts from various sources. Still, a portion of these recorded rumours and bits of hearsay is not negligible and, on the other hand, they also provide the possibility to better reconstruct social life in the Karst. With a bit of familiarity regarding social issues, we can quickly ascertain whose grandfather or great-grandfather was the sinner mentioned in these documents. Many testimonies enabling this reconstruction are probably recorded in the text due to the lack of a symptomatic approach and the lengthy formation of the work. The collection of testimony in this paper is based on the definition of gossip, stating that gossiping is revealing information of a personal nature, and usually connected with sexuality and morality, monetary issues, violence, etc. Apart from gossip, also a few testimonies were extracted, which could easily qualify as rumours, for in them some spitefulness, usually related to this concept, can be detected. These records relate to political topics and also deal with family origin and, in case of this work, not very innocent records on an individual's attitude towards church matters.

Key words: gossip, Albin Kjuder, Karst, Tomaj, chronicles, history

VIRI IN LITERATURA

- Kjuder, A. (1956–1960):** Zgodovinski mozaik Primorske. Tipkopis. Dutovlje, knjižnični fond OŠ Dutovlje.
- RGB (1867–1868):** Reichsgesetzblatt 1849–1918. Österreichische Nationalbibliothek. ALEX – Historische Rechts- und Gesetzestexte Online. <http://alex.onb.ac.at/alex.htm> (12. 5. 2009).
- Peršolja, A. (2009):** Aleksander Peršolja, kulturni delavec, Križ pri Sežani, ustno pričevanje. Zapis se nahaja pri avtorju
- Peršolja, J. (2009):** Jasna Majda Peršolja, kulturna delavka, Križ pri Sežani, ustno pričevanje. Zapis se nahaja pri avtorju.
- Ben Ze'ev, A. (1994):** The vindication of gossip. V: Goodman, R. F., Ben Ze'ev, A.: Good gossip. Lawrence, University press of Kansas, 11–15.
- ES (1988):** Enciklopedija Slovenije. Drugi zvezek. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- PSBL (1982):** Primorski slovenski biografski leksikon. 8. zvezek. Gorica, Goriška Mohorjeva družba, 50–51.
- SSKJ (1980):** Slovar slovenskega knjižnega jezika. A–H. Ljubljana, DZS.
- Tavčar, I. (2005):** Albin Kjuder Tomajski. Gorica, Goriška Mohorjeva družba.
- Vilfan, S. (1954):** Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na Ljubljansko mesto. Zgodovinski časopis, 8, 27–86.